

Олійничук Р. П.

кандидат юридичних наук, доцент
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 343.34

ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Проаналізовано погляди науковців на правові категорії, які стосуються громадського порядку як родового об'єкта злочину. Запропоновано авторське визначення поняття “громадський порядок як родовий об'єкт злочину”.

***Ключові слова:** об'єкт злочину, громадський порядок, суспільні відносини, громадський порядок як родовий об'єкт злочину.*

Постановка проблеми. На даний час Україна перебуває у глибокій економічній, політичній та соціальній кризі, яка породжує незадоволення серед різних верств населення. Це, у свою чергу, зумовлює масові протести проти існуючої системи, які часто супроводжуються порушенням громадського порядку.

При кваліфікації злочинів, пов'язаних із порушенням громадського порядку, істотну роль відіграє об'єкт злочину, який також впливає на зміст його об'єктивних і суб'єктивних ознак. Саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Тому правильне вирішення питання стосовно об'єкта злочину має важливе теоретичне і практичне значення, що актуалізує тему даної статті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Результати досліджень громадського порядку як правової категорії висвітлені у працях багатьох відомих науковців, зокрема П. Ф. Гришаєва [2], І. М. Даньшина [3], В. Т. Дзюби [4], М. Й. Коржанського [7], В. О. Навроцького [9], В. І. Осадчого [13], А. В. Серьогіна [16], С. Д. Шапченко [12], С. С. Яценка [18]. Однак проблема правильної кваліфікації злочинів, пов'язаних із порушенням громадського порядку, залишається невирішеною у сучасній вітчизняній кримінально-правовій науці та практиці, що пояснюється відсутністю ґрунтовних досліджень громадського порядку як родового об'єкта злочину.

Мета даної статті – здійснити аналіз поглядів науковців на правові категорії, які стосуються громадського порядку як родового об'єкта злочину, та запропонувати авторське визначення поняття “громадський порядок як родовий об'єкт злочину”.

Виклад основного матеріалу. У сучасній вітчизняній кримінально-правовій науці набула поширення позиція щодо визначення об'єкта злочину як цінностей, які охороняються кримінальним правом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може спричинити або спричиняє

шкоду [168, с. 56]. Послідовник цієї позиції Є. В. Фесенко до категорії “цінності” відносить різноманітні об’єкти матеріального світу, в тому числі і людину, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому. Будь-яке злочинне діяння, спрямоване проти цих найважливіших цінностей, заподіює або ставить під загрозу заподіяння їм шкоди. Тому зазначені цінності, на думку вченого, виступають об’єктом злочину [302, с. 235].

В. П. Ємельянов зазначає, що “...ні суспільні блага і цінності, ні люди не можуть виступати у всіх випадках як об’єкти злочинних посягань. Універсальною категорією, що охоплює всі без винятку охоронювані кримінальним законом реальні об’єкти, може виступати категорія “сфери життєдіяльності людей” [59, с. 7–11].

М. І. Бажанов об’єктом злочину вважає благо, хоча при цьому ототожнює його із суспільними відносинами [6, с. 30]. О. М. Костенко вважає, що об’єктом злочину є безпека як “...захищеність можливості людей жити за законами природи від посягань, які є виявами комплексу сваволі й ілюзій” [108, с. 233].

Кожна з позицій вчених належно обґрунтована і містить раціональне “зерно”. Слід погодитися з В. І. Осадчим, що “...в принципі “благо”, “цінності”, “сфери життєдіяльності людей” означають умови існування суспільних відносин і забезпечуються суспільними відносинами” [203, с. 59]. Ці суспільні відносини забезпечують найбільш суттєві блага й інтереси особи, охороняються кримінальним правом і представляють собою об’єкти злочинів.

Таким чином, найбільш обґрунтованою є поширена в теорії кримінального права концепція об’єкта злочину як суспільних відносин. Це відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність.

У науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація об’єктів “за вертикаллю” (загальний, родовий та безпосередній). Ця класифікація цілком відповідає потребам практики, є логічною і ґрунтується на співвідношенні філософських категорій “загального”, “особливого” і “окремого”.

Найбільше значення як для правотворчої, так і для правозастосовної діяльності має безпосередній об’єкт злочину. Під ним слід розуміти ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону певної статті Особливої частини КК, і яким завдається шкоди злочином, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину.

У теорії кримінального права широко відома також і класифікація безпосередніх об’єктів злочинів “за горизонталлю”. Сутність цієї класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об’єкта виокремлюють основний (головний) і додатковий об’єкти. Необхідність такої класифікації виникає тоді, коли один і той самий злочин одночасно завдає шкоди кільком суспільним відносинам. Додатковий об’єкт, так само як і основний безпосередній об’єкт, має важливе значення для визначення соціальної сутності вчиненого злочину, для встановлення тяжкості наслідків, що настали чи могли настати. Ця властивість додаткового об’єкта часто викори-

стовується законодавцем для виокремлення кваліфікованих складів.

При дослідженні громадського порядку як родового об'єкта злочину поряд із з'ясуванням сутності об'єкта злочину важливо проаналізувати поняття “громадський порядок”, визначити його зміст, складові елементи та співвідношення із суміжними категоріями.

Аналіз Розділу XII Особливої частини КК України дає підстави дійти висновку, що він об'єднує склади злочинів, родовим об'єктом яких, як зазначено в законодавстві, є громадський порядок та моральність. Тому об'єктом злочину є громадський порядок у тій його сфері, що пов'язана із суспільними відносинами, які забезпечують обстановку суспільного спокою і поведінку громадян, що відповідає закону, в різних сферах соціального спілкування.

Правильне визначення поняття громадського порядку, як справедливо зауважує І. М. Копотун, сприяє:

1) точному визначенню самого поняття, його місця та значення в державному будівництві, що допоможе розв'язати низку проблем правового регулювання суспільних відносин (зокрема при відмежуванні адміністративних правопорушень від кримінально караних);

2) вирішенню питань про ступінь суспільної небезпеки посягання на громадський порядок та їх правової кваліфікації;

3) вирішенню питань про розподіл компетенції державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у сфері охорони громадського порядку [102, с. 18].

Термін “громадський порядок” запозичений із французького законодавства початку XIX ст., коли було проведено чітку межу між судовою (кримінальною) поліцією та поліцією адміністративною, на яку було покладено обов'язок “охороняти громадський порядок в кожній місцевості” [102, с. 26].

У російському нормативно-правовому словнику поняття “громадський порядок” уперше вживається за часів Миколи I у Статуті про попередження та припинення злочинів 1832 року. Згодом його вживають в актах, прийнятих за Олександра III: у Положенні про заходи по охороні державного порядку від 14 серпня 1881 року і в Урядовому наказі Сенату, підписаному царем 12 липня 1889 року. Наказом встановлювалася у сільській місцевості посада земського начальника, а її введення пояснювалося “відсутністю близької народові твердої урядової влади, яка поєднувала б у собі опікунство над сільськими обивателями з турботами про завершення селянського питання та з обов'язками по охороні благочиння, громадського порядку, безпеки і прав приватних осіб у сільських місцевостях” [179, с. 26].

Поступово на межі XIX–XX ст. поняття “громадський порядок” витісняє інші – близькі йому, а саме: “благочиння” – правомірна поведінка громадян у громадських місцях; “благоустрій” – раціональний устрій та чистота вулиць, площ, подвір'їв та під'їздів будинків, а також “благополуччя” – нормальне продовольче, медичне та економічне становище населення. У нормативно-правових актах ранньої радянської держави своєрідною субстанцією громадського порядку виступає революційний порядок.

Конституція 1936 року закріпила поняття “громадський порядок” і “державний порядок”, підкреслила їх особливу актуальність і створила основу для законодавчого застосування та наукового дослідження. Поняття “громадський порядок” широко застосовується у 50–60-х рр. у низці законодавчих актів, зокрема в Указі Президії Верховної Ради СРСР “Про посилення відповідальності за хуліганство” від 26 липня 1966 року. Це поняття формулювалося досить виразно, зазначалися його окремі елементи (громадські місця) [146, с. 368–369].

Звертаючись до ретроспективного аналізу даної категорії, слід зазначити, що вже в радянський період поняття громадського порядку у вітчизняній юридичній літературі розглядалося у двох значеннях, що мають широке та вузьке тлумачення.

Громадський порядок у широкому розумінні містить всю систему суспільних відносин, які виникають внаслідок дотримання та реалізації соціальних норм, принципів, ідей, які діють у суспільстві в усіх сферах життя та є суспільно необхідними та найбільш важливими для даного економічного і політичного устрою, поведінки громадян, державних організацій та громадських об’єднань. У такому значенні громадський порядок є об’єктом охоронного впливу всіх соціальних інститутів держави.

В онтологічному аспекті порядок характеризується філософами як поняття категорійного типу, що співвідноситься з безладом, який є його протилежністю [213, с. 32]. Порядок у суспільстві, що є умовою його існування, у той же час є наслідком процесів, що відбуваються в ньому.

Так, П. Ф. Гришаєв вважав, що громадський порядок охоплює всі суспільні зв’язки й відносини: “Під громадським порядком слід розуміти порядок, що регулює відносини між членами суспільства, відповідно до якого кожний з них зобов’язаний дотримуватися правил у суспільстві, які закріплені як у правових нормах, так і в нормах моралі” [39, с. 5].

На думку І. М. Даньшина: “Громадський порядок – це порядок вольових суспільних відносин, що складаються у процесі свідомого та добровільного дотримання громадянами встановлених у нормах права та інших нормах неюридичного характеру правил поведінки в галузі спілкування, чим забезпечують злагоджене та стійке спільне життя людей в умовах розвиненого суспільства” [48, с. 68].

Є цілком справедливою позиція В. О. Навроцького, що для точного встановлення змісту поняття “громадський порядок” слід з’ясувати значення термінів “громадський” (стосується невизначеної кількості осіб) та “порядок”:

- 1) стан урегульованості суспільних відносин нормами права, моралі, звичаями, правилами співжиття, нормами громадських організацій;
- 2) результат дотримання членами суспільства встановлених правил і норм поведінки, які його утворюють [120, с. 445].

Визначення громадського порядку у широкому значенні набуває поширення у сучасній кримінально-правовій науці. Так, В. Т. Дзюба зазначає, що визначення громадського порядку у вузькому розумінні фактично зводить його до системи суспільних відносин, що складаються у сфері за-

безпечення нормальних умов відпочинку, побуту і спокою у громадських місцях. Громадський порядок – це досить широка соціальна категорія, оскільки громадський порядок складають: правопорядок, державний порядок, порядок управління, з одного боку; звичаї, етичні і моральні правила поведінки – з іншого. А тому він робить висновок – немає підстав для “вузького” його тлумачення [54, с. 15–18]. Аналогічну позицію зайняв й С. Д. Шапченко, який вважає, що “громадський порядок – це стан суспільних відносин, пов’язаний з додержанням кожним громадянином умов, визначених правовими нормами, традиційними моральними та звичаєвими вимогами щодо поваги до влади, правослухняність, додержання правил загальної поведінки у суспільстві, за якою кожен зі свого боку поводить так, як фактично поведуться інші. Громадський порядок знаходиться у єдності і взаємозумовленості з правопорядком” [184, с. 8].

Досить розгорнуте визначення громадського порядку запропонував й М. Й. Коржанський: “Громадський порядок... не може бути об’єктом одного злочину. Громадський порядок – це порядок, що існує у даному суспільстві, тобто вся система його визначальних суспільних відносин. Громадський порядок включає правопорядок у цілому, охоплюючи і громадську безпеку, і громадський спокій, і здоров’я населення, й інтереси особи та інші суспільні блага, що охороняються кримінальним законом” [106, с. 50, 54].

На нашу думку, найбільш точно, якщо відкинути ідеологічне нашарування, й повне, в широкому значенні, поняття “громадського порядку” запропонував С. С. Яценко: “громадський порядок як соціально-правова категорія являє собою стан визначених соціалістичним базисом соціально значимих, таких, що відповідають потребам суспільного будівництва, волевих суспільних відносин, які урегульовані виражаючими волю трудящих соціальними нормами правового і неправового характеру, і характеризуються обстановкою громадського і особистого спокою, поважанням громадської моралі, узгодженістю і структурною організованістю соціальних зв’язків учасників суспільного життя, внаслідок чого створюються сприятливі зовнішні умови суспільно корисної діяльності, відпочинку і побуту людей, включаючи сферу спілкування в публічних місцях” [332, с. 27-28].

Однак у теорії кримінального права існують й інші концепції розуміння громадського порядку. Зокрема А. В. Серьогін характеризував громадський порядок як урегульовану нормами права та іншими соціальними нормами систему суспільних відносин, встановлення, розвиток та охорона яких забезпечують підтримку стану суспільного та особистого спокою громадян, поважання їхньої честі, людської гідності та суспільної моральності [239, с. 4].

На думку В. І. Осадчого, громадський порядок – це стан суспільних відносин, що складається у громадських та будь-яких інших місцях унаслідок поведінки людей, і який реально відображає відповідність такої поведінки вимогам соціальних норм, що їх регулюють. При цьому стан суспільних відносин, що складається в будь-яких інших місцях, характеризує громадський порядок лише за умови його впливу на стан суспільних відносин, який створюється у громадських місцях [205, с. 15].

Тобто у вузькому змісті громадський порядок розуміється як зумовле-

на інтересами всього народу, врегульована нормами права система суспільних відносин, що складаються, головним чином, у громадських місцях, а також суспільних відносин, що виникають і розвиваються поза громадськими місцями, але за своїм характером життя, що забезпечують охорону здоров'я, честі громадян, зміцнення народного надбання, громадський спокій, створення нормальних умов для діяльності підприємств, установ і організацій.

Таким чином, прихильники погляду на громадський порядок у широкому розумінні мають на увазі під ним всі суспільні відносини, урегульовані як правовими нормами, так і нормами моралі, звичаями, традиціями та іншими соціальними нормами. При цьому дотримання і реалізація всіх діючих у суспільстві (у всіх сферах життя) соціальних норм повинна підтримуватися як громадянами, так і державними та громадськими організаціями.

Визначення громадського порядку в широкому розумінні, на наш погляд, має надто загальний характер і не відображає належним чином специфічних для даного явища ознак. Такий підхід не дозволяє визначити, які ж сторони суспільного життя, який порядок відносин між людьми потрібно захищати, протидіючи правопорушенням.

Більш ґрунтовним є розуміння громадського порядку у вузькому значенні, де громадський порядок, виступаючи соціально-правовою категорією, включає не всю систему врегульованих соціальними нормами суспільних відносин, а лише певну їхню сукупність, та які виникають у різних галузях життєдіяльності.

Висновок. Отже, на підставі аналізу вищезазначених дефініцій громадського порядку можна зробити висновок, що громадський порядок як родовий об'єкт злочину – це урегульована нормами права та поставлена під охорону закону про кримінальну відповідальність сукупність суспільних відносин, що складаються у сфері забезпечення нормальних умов праці, відпочинку, побуту і спокою людей. На наш погляд, таке розуміння громадського порядку має важливе практичне значення, сприяючи подальшому вдосконалюванню правового регулювання громадського порядку, покращенню діяльності державних органів і громадських організацій. Крім того, дана дефініція має й певні теоретичні переваги, тому що дозволяє виділити окремі елементи, сторони громадського порядку, які у своїй сукупності дають можливість визначити коло складових його суспільних відносин.

Бібліографічні посилання

1. *Бажанов М. И.* Уголовное право Украины / Бажанов М. И. – Днепропетровск, 1992.
2. *Гришаев П. И.* Преступления против общественной безопасности / Гришаев П. И. – М., 1959.
3. *Даньшин И. Н.* Уголовно-правовая охрана общественного порядка / Даньшин И. Н. – М., 1973.
4. *Дзюба В. Т.* Уголовно-правовая защита личности и деятельности работников милиции и народных дружинников : учебное пособие / Дзюба В. Т. – К., 1989.
5. *Емельянов В. П.* Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7–11.
6. *Копотун І. М.* Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Копотун Ігор Миколайович. – К., 2008.

7. *Коржанський М. Й.* Об'єкт і предмет злочину : монографія / Коржанський М. Й. – Дніпропетровськ, 2007.
8. *Костенко О. М.* Культура і закон – у протидії злу : монографія / Костенко О. М. – К., 2008.
9. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – Вид. 3-тє, перероб. та доп. – К., 2009.
10. Курс кримінології: Особлива частина : підручник : у 2-х кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. – К., 2001.
11. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Матишевський П. С. – К., 2001.
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відпов. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та доп. – К., 2005.
13. *Осадчий В. І.* Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Осадчий Володимир Іванович. – К., 2004.
14. *Осадчий В. І.* Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / В. І. Осадчий. – К., 2004.
15. *Помазков П. В.* Борьба с преступлениями против общественного порядка: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Помазков Петр Васильевич. – Ростов-на-Дону, 2004.
16. *Серегин А. В.* Советский общественный порядок и административно-правовые средства его укрепления / Серегин А. В. – М., 1975.
17. *Фесенко Є. В.* Проблеми структури об'єкта як елемента складу злочину / Є. В. Фесенко // Вісник Академії адвокатури України. – К., 2009. – № 1 (14). – С. 234–236.
18. *Яценко С. С.* Уголовно-правовая охрана общественного порядка (Сравнительно-правовой аспект) / Яценко С. С. – К., 1986.

Олейничук Р. П. Общественный порядок как родовой объект преступления.

Проанализированы взгляды ученых на правовые категории, которые касаются общественного порядка как родового объекта преступления. Предложено авторское определение понятия "общественный порядок как родового объекта преступления".

Ключевые слова: *объект преступления, общественный порядок, общественные отношения, общественный порядок как родового объекта преступления.*

Oliynychuk R. P. Public order as generic object of crime. The views of scholars on legal categories that relate to public order as a generic object crime are analyzed. The author's definition of "public order offense as a generic object" have been offered.

As a result of the system analysis of different views and approaches the author has delimited understanding of the concept of "public order" in the broad and narrow sense. In a broad sense the concept of public order is too general and does not reflect adequately specific features of the phenomenon. This approach does not allow to determine which aspects of social life is that the order of human relations must be protected, counteracting offenses.

Understanding the public order in the narrow sense is more substantial, where public order, being socio-legal category includes not the entire system governed by social norms of social relations, but rather a collection of them, and which occur in different areas of life.

Based on the analysis of these definitions of public order the author has concluded that the social order as a generic object crime – is regulated by the rule of law and placed under the protection of the law on criminal responsibility set of social relations that are emerging in the field of normal work, recreation, welfare and peace of people. This understanding of public order, in his view, is of practical importance, contributing to further improvement of legal regulation of public order, improving the performance of government agencies and non-government organizations. In addition, this definition has some theoretical advantages, as it allows to allocate separate elements, the sides of public order, which, taken together, provide an opportunity to determine the range of constituent its its social relations.

Keywords: *object of the crime, public order, public relations, public order as a generic object of the offense.*

Надійшла до редакції 12.12.2013